

- Értelmező jelző; sajátos hangulatot kelt, emlékeztet az állandó jelzőkre: *Anna, a fiatal menyecske; Borostyán úr, a kárbecslő hivatalnok; Ágnes, a háziasszony; Gyula, a kisebbik gyermek; Márton, az öreg; Moha, a vén pásztor.*

- Egyéb: *kicsi Ambrus, öreg Sükei, öreg Ehedí Ambrus.*

Egyelemű nevek

1. Keresztnevek:

a) Férfi: *Ágoston, Albert, Árpád, Demeter, Dónát, Farkas, Fülöp, Gábor, Gáspár, Gergely, Gyula, Jácint, János, Kálmán, Kelemen, Lőrinc, Márton, Mihály, Samu, Tamás.* Feltűnő, hogy becézett formában csak a *Gyurka, Mihályka, Zsiga* fordul elő.

b) Női: *Ágnes, Amália, Anna, Borbála, Etelka, Ibolya, Rózsa.* Becézett: *Aniska, Boriska, Lidi.*

2. Családnevek:

Csak férfi nevek: *Akác, Daróczi, Kuvik, Rezeda, Sükei, Szerencsés.*

Kételemű nevek

Egyik leggyakoribb névforma Tamási novelláiban, különösen a férfiak megnevezésére. Feltűnő, hogy a keresztneveket ritkán használja becézett formában.

1. Családnév + keresztnév:

a) Férfi: *Berze Jakab, Btró Mihály, Borostyán Géza, Csergő Mihály, Dulló Ignác, Ehedí Ambrus, Ehedí Gáspár, Fejér Lázár, Fórika Máté, Födeles Ignác, Füttyögi Fülöp, Hadnagy Lőrinc, Jakab Jakab, Kádár Kelemen, Kapdoska János, Keserű Mátyás, Magos Ambrus, Magyar Sámson, Nagy Márton, Nagy Mihály, Nyárádi Samu, Orbán Vilmos, Páva János, Piros Lázár, Szász Gyula, Szász Menyhért, Szeder Károly, Széllyes Mátyás, Virág Lajos, Virág Mihály, Zádog Márton, Zöld Lázár.*

b) Női: *Hasznos Rozália, Szabó Márta, Szabó Vilma, Szász Ibolya.*

2. Családnév + becézett név:

a) Férfi: *Gagyi Zsiga, Külü Benke, Páll Mózsa.*

b) Női: -

VARSÁNYI GYÖRGY

Névtanos szemmel a közsavak egy csoportjáról

A becézőnévként használt közsavakat HAJDÚ MIHÁLY elemezte és rendszerezte Magyar becézőnevek 1770–1970. című művének (Bp., 1974) XI. fejezetében. Közleményemben egy keresztnévi eredetű közsónak és szócsaládjának jelentéstani bemutatására teszek kísérletet.

Huszedik századi nyelvjárási enciklopédiánkban, az Új Magyar Tájszótár cédulaanyagában ezerkétszáz olyan tájszót olvashatunk, mely témánkba illik. Szófaji

megoszlásuk a következő: viszonylag kis hányadot képviselnek az igék, a melléknevek és a határozószók. A vizsgált tájszavak legnagyobb része főnév.

A névgyakorisági listák szerint, a legkedveltebb női név 1890 és 1960 között a *Mária, Erzsébet, Éva, Margit, Ilona, Katalin*. Tájszavak elemeként ez a sorrend így módosul: a *Mária*-t is megelőzi a *Katalin*. Becézett alakváltozataival együtt a névkincsnek több, mint öt százalékát képviseli. Ezt követi a *Margit, Ilona* és becézett alakváltozatai, *Zsuzsanna* és becézett alakváltozatai, *Veronika, Júlia*. Ez a sorrend nyilván egy-két nemzedékkel korábbi névgyakoriságot tükröz, hiszen legalább ennyi időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy ezek a nevek a szókészlet elfogadott és egyre szélesebb körben elterjedő elemeivé váljanak.

Tekintsük át elsőként a *Katalin* szócsaládját.

A *Kata* szélesebb jelentésskálájú a *Katalin*-nál, amelyből rövidült. Ugyanez érvényes a *Kati* és *Katica* esetében is. E nevek önálló alakjainak mint tájszavaknak több jelentése is ismeretes. Főnéviek: *kata* 'varjú'; *katalin, katica, katika, kató* 'katicabogár'; *katóka* 'margaréta'; *kati* 'nyenyere, tekerő'. Igeként: *katalinoz* 'Katalin napot tart'. Melléknévként: *nagykatis* 'kendőráncolás módja'; *katicás* 'olyan férfi, aki szívesen kuktáskodik'; *katás* 'lányok társaságát kedvelő, kereső férfi'. Összetételek előtagjaként pl. tárgyak, munkaeszközök kiszélesedő részét jelenti: *katakönyök, katakönyöke* 'rokkán azt a függőleges pálcát tartó keresztfa, amelyen a kenderszösz van'; 'a nádtető készítésénél a nádcsomókat összeerősítő kötél vagy drót megszorításához használt, könyök alakban nőtt, közepes vastagságú faág'.

A tájszó keletkezésének nyelvi eszköze metafora is lehet. Ilyen a 'göcsörtös fahasáb' jelentésű *katanénifeje*. Természeti jelenségek nevében is használatos: *kataszeglet, kataszegletje, katiszeglet* 'az az égtáj, melynek irányából leggyakrabban érkeznek esőfelhők'. *Katicsillag* 'esthajnalcsillag'. Virágnévként – mint azt számos jelentésbeli tájszó is igazolja – a nyelvterület nagy részén közkedvelt: *katarózsa, katavirág, katalinrózsa, katicavirág, katirózsa, kativirág, katalingally* 'lányok által Katalin-napkor vízbe tett, karácsonyra kizöldülő leginkább som-, fűzfa-, nyírfa- vagy orgonaág'. Nem ritka díszítőmotívumként sem. *Katalinvirág* 'pásztorfaragások eleme'; *katicaközepes* [közelebbről meg nem határozott] 'hímzsminta'.

Az összetett tájszó ragadványnév-természetű, ha utótagként áll a szócsalád egyik vagy másik tagja. A névadás indítékai szerinti rendszerezésem alapjául ÖRDÖG FERENC Személynévvizsgálat Göcsej és Hetés területén c. műve szolgált.

Motiválhatja a névadást a feltűnő, többnyire negatív jellemvonás. Nyelvi eszköze a tulajdonság megnevezése: *borzaskati, borzaskató, boglyaskati, bolyhoskata, lomposkata, toprongykata, futrikata, futrinkakata, futrikati* 'eleven, mozgékony kislány'.

Az egyénről kialakult általános benyomás alkotta a *cifrakata* 'könnyelmű, rossz erkölcsű lány'; *hafrakata* 'hebehurgya, szeles lány'; *kajlakata, kalamajkakata* 'pajkos, szeleburdi lány'; *szélkata, szélkati, utcakati* 'ua.' szavakat.

A szócsalád becézett tagjainak pozitív hangulata, expresszivitása is hozzájárulhatott, hogy növények, állatok, tárgyak népi nevében is szerepelnek: *berkikata* 'hóvirág'; *borzaskata, boncoskata, göncöskata* 'vetési katicavirág (*Nigella arvensis*)'; *borzaskató* 'kamilla'; *borzaskata, borzaskati, borzaskatica* 'tésztaféle' vagy 'a

tetején cukorral meghintett, finomabb pogácsaféle'. A *Katalin* tizenegy alakváltozatának fent bemutatott összetételei is bizonyítják, hogy mennyire szívesen él a nép a beczés lehetőségével, és nevezi sokszor kedveskedő, olykor pejoratív árnyalatú vagy familiáris viszonyt sejtető tájszóval környezetének tagjait, személyeket, állatokat, használati tárgyakat, munkaeszközöket.

A tájszavak elemeként jelenlevő keresztnév választásának nem kizárólagos motivációja a névdivat. Sokkal inkább a hagyományőrzés, a véletlen hangtani elhallás és az analógia.

A keresztnemek közszóvá, tájszóvá alakulása nem kizárólagos magyar nyelvjárási jelenség. E transzformáció a köznyelvben is gyakori, melynek illusztrálására álljon itt néhány példa. ECKHARDT SÁNDOR Magyar-francia nagyszótára is több kis kezdőbetűs utónevet tartalmaz: *jeán-bête* 'tökfilkó'; *jean-foutre* 'ostoba, gyáva fráter'; *jean-le-blanc* 'kígyászölyv'; *pierrrot* 'bohóc'. A *jeanette*-nek mint közszónak a következő jelentéseit szótározták: 'botanikus gyűjtődoboz', 'buta lány', 'aranykereszt szív alakú medállal', 'ujjafa', 'nárcisz'.

A Larousse 6. kötetében a *saint* címszó alatt olvashatók a következő személynév eredetű közszavak: 'bormárka' *saint-émilion*, 'Szent-Émilion környékén készített borfajta'; 'gyógynövény' *saint-paulia*; 'süteményfajta' *saint-honoré*, a pékek védőszentjének neve után; 'sajtfélék' *saint-marcellin*, *saint-nectaire*, *saint-paulin*, *saint-florentin*. Az előbbieket analógiájára jöttek létre a következő fantázianevek: *saint-amour* 'borfajta', *saint-glin-glin* 'sohanapja', *saint-frusquin* 'csekély vagon'.

A közszói jelentésű *michel*-t hiába keressük a példák rengetegében. Véletlen, hogy a *Mihály* mindig nagy kezdőbetűs marad?

VITÁNYI BORBÁLA

Tulajdonnevek a magyar népmesékben

Az ünnepelt tette lehetővé, hogy egy világviszonylatban egyedülálló adatgyűjteményt tehesünk közzé. A Magyar Névtani Dolgozatok 13., 30., 72. és 80. füzetében, 1983 és 1989 között négy füzetben jelentettük meg a magyar népmesékben előforduló nevek jegyzékét. Az adatok összegyűjtésében és a szerkesztésben az ünnepelttel közös egyetemünk (bölcseztudományi karunk) néprajz szakos egyetemi hallgatói vettek részt. Az ő feladatuk az volt, hogy egy-egy hitelesnek vagy klasszikusnak tekinthető magyar népmese-gyűjteményből kiírják az összes neveket, majd egy-egy füzetbe ezt névtani szempontok szerint csoportosítva rendezték. A négy füzetben a 100 legfontosabb magyar népmesekötetet tekintettük át. A sajtó alá rendezés munkáját (másokkal együtt) MAROSI TERÉZ, BALÁZS GÉZA és ROBERT WOLOSZ végezték. Természetesen a majdnem száz közreműködő más és más intenzitással, pontossággal dolgozott. A közölt anyag rendszerezése is finomodott az évek során. Minthogy az eddigi legutolsó kötet legkésőbb megjelent forrásanyaga